

KAMUSAL-MAHREM GERİLİMİNDE YENİ BİR OLANAKLILIK ARAYIŞI OLARAK İMGESEL YAKINLIK

Cihan CAMCI*

Kamusal-Mahrem Geriliminde Yeni bir Olanaklılık Arayışı Olarak İmgesel Yakınlık'adlı yazıda Richard Rorty'nin yeni bir dayanışma olanağı arayışını ve bu arayışın kamusal-mahrem geriliminde mahrem olanın kamusal olan için feda edilmeyeceği yeni bir biraradalık olanağına yönelik olduğunu anlatmaya çalıştım. Kamusal yaşamın normlarını evrensel genel geçer bir Hakikat oluşturur gibi oluşturan temellendirme arayışları Rorty'ye göre bireysel farklılıkların, mahrem fantazilerin ve özel saplantıların feda edilmesine neden oluyor. Yine Rorty'ye göre bu ussal olmayan özelliklerimize bilincin şiir yaratıcı olanaklılığı olarak bakarsak bakış açılarını ve farklı betimleme olanaklarını zenginleştirebiliriz. Böylece bu zenginleşme imgesel yaratıcılığın, imgesel yakınlığa (imaginative acquaintance) yol açabilmesini ve imgesel yakınlığın ben-öteki arasında farklılıkların, demokratik biraradalığın güç mücadelesi dışında yeni bir anlatma ve anlaşılma olanağını bize getirebilir. Bilincin için şiir yaratılabilirliği herkesin kendi yaşamını kendi imgeleriyle giydirebilmesine, bu da ben-öteki arasında farklı bir dayanışma olanağına yol açabilir.

Kamusal alanla mahrem alanın arasında her zaman bir gerilim olagelmıştır. Birarada yaşama zorunluluğunun getirdiği bir sonuç. Böyle olması da doğal. Bir aradığımızın normatif olma zorunluluğunu nasıl aşabiliriz? Yani nasıl olur da bir arada yaşarsınız ve öteki'ne dair bir kaygı, umursama, gözetme, aşinalık duymak için evrensel, genel geçer bir norm oluşturamayabiliriz. Bu yeni olanaklılık arayışı mahrem olanın kamusal olana adanmasını, yok sayılmasını gerektirmeyecek bir biraradalığın oluşturulabilmesi içindir. Bir ütopya diyebiliriz. Ama bireysel farklılıkların ve mahremiyetin bedel olmayacağı bir dayanışma olanağı güzel bir ütopya olsa gerek.

Richard Rorty bu soruları bugüne kadar tartışıldığından farklı biçimde tartışmanın yollarını arıyor. Yani farklı bir olanaklılık arayışı diyebiliriz. Rorty bu arayışı için önce kamusal normların temellerini oluşturan olanaklılık arayışlarını gözden geçiriyor. Bu gözden geçirmeyi ikiye ayırabiliriz. İlki Hegel'den önce, yani tarihselcilik öncesi temel oluşturma çabaları; ikincisi de Hegel'den, yani tarihselcilikten sonraki temel oluşturma çabaları.

Tarihselcilik öncesi temellendirme arayışlarında dış dünya ve ben bilinci arasındaki ayrım önemlidir. Descartes'in ikiciliğinde bu ayrımın vurgulanması ve modern felsefenin önemli bir dönüm noktasını görebiliriz. Bu ayrım bilince bir ayrıcalık getirir. Bu ayrıcalıkta bilincin tözselliğindedir. Descartes'in ilahi bilinci şey bilincinden farklıdır. Edilgen değildir ve zamanla sınırlı değildir. Rorty'ye göre bu ilahi bilince dayanan temel arayışı Kant'ta laik bilincin ilahi bilincin yerini almasıyla sürer. Kant temel oluşturma çabasının olanaklılığını arar. Bu olanaklılık arayışı Descartes'te olduğu gibi bilen öznenin dolaylımsız kendi bilgisini değil aklın kendisini temel alır. Burada önemli olan evrensel-genel geçer bir norm oluşturabilme yetisinin arayışının sürmesidir.⁹ Diyebiliriz ki, Kant varlıkbilimsel gerçeklik anlayışından bilgilibilimsel geçişin tamamlayıcısıdır. Descartes'tan farkı

* ODTÜ, Felsefe Bölümü, Araştırma Görevlisi.

olarak içsel tasarımın (inner representation) ayrıcalıklı bir kategori olduğunu kabul eder. Diğer tasarımlar daha olumsal (contingent) olarak tanımlanır ve koşullanmamış yargı olanağını ararken Kant, ilahi öznenen laik özneye geleneksel temellendirme arayışını ki bu temellendirme arayışı kamusal olan için mahrem olanın feda edilmesini gerektirebilecek bir kesinlik, ayrıcalık içerir- sürdürerek geçer. Dış dünyanın mükemmel kesinlikte bir tasarımına ulaşabileceği düşüncesi sürmektedir. Bu düşünce sürdükçe, Rorty'ye göre kamusal-mahrem arasındaki gerilim mahrem olanın kamusal olana feda edilmesine neden oluyor.

Dil felsefecileri ve erken Wittgenstein'in savundukları düşüncelerde aynı çizginin devamı gibi görünüyor Rorty'ye. Bu kez olanaklılık arayışı deneyimin olanaklılığına değil betimlemenin olanaklılığına yöneliyor. Bilinç yerine dil dünyanın mükemmel kesinlikte bir resmini çekmemizin aracı (medium) olduğundan içsel tasarımların yerini mantıksal yapı alıyor. Neyin anlamlı olup neyin olmadığını ayırt edecek kesin bir ölçüt-temel arayışında gramatik doğruluk Kant'çı bir anlayışın sürmesi olarak anlaşılabilir. Söylenebilir olanı söylenemez olanın sınırında belirleyen Wittgenstein evrensel-genel geçer temel arayışını sürdürüyor. Rorty'ye göre eğer biz hala benlik ve doğa arasındaki bir araca (medium) -bilinçten sonra dil'e- aynı beklentiyle yöneliyorsak çokta ilerleme yapmış sayılmayız.¹

Rorty'ye göre öncelikle bu temel arayışlarını yani doğanın kendinde bir benlik imgesi taşıdığı ya da istemli olarak yaratıldığı gibi eski felsefenin getirdiklerini bir yana bırakmalıyız. Bilincin ya da dilin aracılığıyla dünyanın kesin olarak tasarlanabileceği temel arayışlarını ve bu temellendirmelerle oluşturduğumuz normlarla kamusal-mahrem arasındaki çelişkiyi çözebileceğimiz düşüncesinden vazgeçmeliyiz. Bu vazgeçiş Rorty'nin ussal olan ve olmayan arasında yapılan Kant'çı kesin bir ayrımı bulanıklaştırmasını sağlıyor. Nesnel olan öznel olanın dışında ussal bir uzlaşıyla temellendirilemiyor ve böylece Rorty ahlaki eylemin temelini oluşturan ilintisizlik (disinterestedness) kavramını aşip kesinliğinden emin olabileceğimiz tek şeyin arzularımız olduğunu öne sürüyor. Böylece ahlaki eylemin koşullanmamış olması gerekmiyor. Ussal olmayan (irrational) üstesinden gelmemiz ve değiştirmemiz gereken birşey olmayabiliyor.

Rorty'nin geleneksel felsefeye getirdiği bu eleştirel bakış tarihselcilik sonrası olanaklılık arayışlarını yorumlamasına dayanıyor.

Tarihselcilik sonrası temellendirme çabalarında Nietzsche ve onu izleyenler Rorty'ye göre bize metafizik teorilerin deneyimin olanaklılığını arayışının boş olduğunu anlatıyorlar. Buna bağlı olarak artık felsefenin kutsal ve üst bir otoriteyle ilişkisi kopmuş oluyor. Evrensel geçerliliği olan tek bir Hakikat (Truth) görüşünün yerini Nietzsche'nin analogisiyle söylersek 'gezgin eğretilmeler ordusu' alıyordu. Rorty'ye göre bu analogi bize Hakikat'e ulaşma² ve temellendirme arayışının tarihsel koşullar içine geri çekildiği perspektifçi bir yorumu anlatıyor. Zaman ve görüntü dünyasını aşmaya çalışan geleneksel çizgi artık sarsılıyordu. Rorty mahrem olanın kamusal olana adanmasını önleyecek yeni bir olanaklılık tartışmasının çıkış noktası olarak bu sarsılmayı alıyor. Buradan yola çıkarak kendilik bilgisinden (self consciousness) kendini yaratma (self creation) ve mahrem mükemmellik'e (private perfection) geçiş olanaklılığının Nietzsche'deki perspektifçilikte bulunabileceğini düşünüyor.

¹ *Linguistic Turn*, Richard Rorty (Der.) 1967

² *Contingency, Irony and Solidarity*, Richard Rorty, Cambridge Univ. Press 1989, s. 103.

Rorty'ye Nietzsche'nin açtığı bu yola yine kendisinin ihanet ettiğini söylüyor. Yeni bir kurtuluş teorisi sezdirmenin çekiciliğine kapılmakla suçladığı Nietzsche, Rorty'ye göre Avrupa, üstün insan gibi kavramlarla kendi perspektifçiliğinden ayrılıp bir başka büyük harfli hakikatin peşine düşüyordu. İnsanın misyonunu artık Hakikati temellendirmek ve mahremiyetini bu temellendirmenin üzerine kurulmuş normatif yapıya, yani kamusal alana feda etmek değildi, ama; kendisinde zaten olanı, güç istemini keşfetmek ve yine bir başka olması gerekene mahremiyetini adamaktı. Rorty bu çelişkiye düşmesinin nedeni olarak Nietzsche'nin kendini yaratma ve mahrem mükemmelleşme ile kamusal bir kurtuluş teorisi arasında bir nedensellik kurduğunu düşünüyor.

Öyleyse kendini yaratma ve mahrem mükemmelleşmeyi bir yere bağlama çaabasından nasıl kurtulacağız?

Rorty'ye göre bu olanaklılık Freud'un bilinçaltının simgeselliğinin indirgemeci olmayan farklı bir okunmasında bulunabilir. Freud ahlaki eylemin kökeninin olumsal deneyimlerin bir sonucu olarak düşünmüştü. Yani biz yaşamımızın erken döneminde deneyimlediğimiz bir sürü şey tarafından belirleniyorduk. İlahi ya da laik ama ayrıcalıklı bilincin özgür seçimi böylece ciddi bir tehdit almış oluyordu. Rorty'ye göre özneyi olumsallıklara bağlı gelişmiş olumsal eylemlerimizle oluşan bir biçimde tanımladığımızda onun ayrıcalıklı konumunu yok etmiş oluyoruz. Freud'un bilinçaltını indirgemeci olmadan, yani ruhun kötü alçak yönü ya da sağaltılması gereken bir anormallik olarak değil de, (en azından yalnızca böyle değil) farklı benlik parçalarının (quasi-selves) oluştuğu ve bir arada olabildiği demokratik bir olanaklılık alanı olarak görebiliriz. Bu bir aradalık ussal olmayanın ussal olana adanmasını gerektirmeyebilir. Ussal olmayan böylece imgesel bir olanaklılık olarak dehanın demokratikleşmesi olanağını sağlayabilir. Herkes kendi yaşamını kendi imgeleriyle giydirebilir.³ Bu olanaklılık Rorty'ye göre Freud'un insan anlığını "eğiliminin büyük kısmı açısından tam olarak şiir yaratıcı bir yeti"⁴ olarak görmesinde bulunabilir. Bu olanaklılık bize özel saplantılarımızın, mahrem fantezilerimizin alttan alta onları gizlice belirleyen bir güce, büyük harfli bir şeye kamusal bir kaygı adına adanmak yerine bakış açılarının ve betimleme olanağının zenginleştirilebildiği bir imgesel yaratıcılık olabileceğini gösteriyor. Bu imgesel yaratıcılık imgesel bir yakınlığa olanak verebilir. Bu imgesel yakınlık için en uygun söylem yazınsal söylemdir. Macera, anlatı ve şans ötekine duyabileceğimiz normatif olmayan bir kaygıyı bize esinleyerek yakın olmamızı (acquainted) sağlayabilir. Bu yakınlık Nietzsche'nin açtığı yolun Freud'un katkısıyla anlaşılabilmesi ile olanaklıdır. Bilincin için şiirselliği normatif olmanın dışında biraradallığımızın olanaklılığı olabilir. Özneye her yöneliminde neden sonuç ilişkisi kurmak ve bu nedenselliği temellendirmek adına mahremiyetini bu temele adamaktan farklı bir yönelim olabileceğini anlatabiliriz. Ben ötekine dair bir kaygı duyabilir. Ötekini ussal nedensellik ya da Nietzsche'ci hınc dışında anlayabilir; kendini anlatabilir. Rorty bu olanaklılığın bir kültürün bir kültürü anlamasına taşınabileceğini söylüyor. İmgesel yakınlık ussal bir uzlaşısı (rational consensus) değil mahrem farklılıkların demokratik biraradallığına dönüktür. Bu demokratik ütopya da tolerans ve merak bir arada bulunabilir. Biraradalık, mahrem kamusal ussal, evrensel ve genel geçer bir uzlaşısı ya da hakikat adına adanması yerine kendi

³ Ibid s. 64.

⁴ Ibid s. 67.

imgesel zenginliğimizi paylaştığımız bir anlatma ve anlama olanağına dayanabilir. Rorty'nin bu olanak arayışının imgeselliğini Kundera'dan yaptığı bir alıntıyla bitirebiliriz.

"İnsanın birey olabilmesi tam da diğerleriyle olması gerektiği düşünülen eksiksiz uzlaşmayı ve hakikatin kesinliğini yitirmesiyle başlar. Roman bireylerin imgesel cennetidir. Ne Anna'nın ne de Karenin'in hakikate ulaşım hakkı olabileceği, ama herkesin, hem Anna'nın hem de Karenin'in anlaşılma hakkı olan bir alandır roman".⁵

⁵ *Essays on Heidegger and Others*, Richard, Rorty Cambridge, University Press, 1991, s. 74-75. Türkçesi Cihan Camcı.